

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А. С. МАКАРЕНКА**

КАРМАЗІН АНТОН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 781.6:78.071.1 (477)

**НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ В МИСТЕЦЬКИХ ОБРАЗАХ
ЯК СУТНІСТЬ КОМПОЗИТОРСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ
МИХАЙЛА ВЕРИКІВСЬКОГО**

Спеціальність 17.00.03 – Музичне мистецтво

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Суми – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського. Міністерство культури та інформаційної політики України.

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, доцент
Гусарчук Тетяна Володимирівна,
професор кафедри історії української музики
та музичної фольклористики Національної музичної
академії України імені П. І. Чайковського (м. Київ).

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Калашник Марія Павлівна,
завідувач кафедри музично-інструментальної
підготовки вчителя Харківського національного
педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(м. Харків);

кандидат мистецтвознавства, доцент
Савченко Ганна Сергіївна,
доцент кафедри композиції та інструментування
Харківського національного університету мистецтв
імені І. П. Котляревського (м. Харків).

Захист відбудеться 05 березня 2021 року о 13:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 55.053.04 у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка за адресою: 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87, ауд. 214.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка за адресою: 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87.

Автореферат розіслано 05 лютого 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Устименко-Косоріч

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Національна специфіка українського музичного мистецтва, як одна з найзначніших змістових складових вітчизняного музично-історичного процесу, пов'язана з духовним життям народу, особливостями його менталітету. Протягом тривалого часу національна історія втілюється в мистецьких образах, отримуючи певне наукове узагальнення. Однак, незважаючи на традиції наукової інтерпретації національних історичних образів, що склалися в українському історичному музикознавстві, залишається ще відчутний резерв в усвідомленні змісту цієї образної площині на рівнях композиторської творчості, специфіки мислення та індивідуального стилю митців. Актуальними для вивчення також є теоретичні аспекти втілення національної історії в музичних образах як сутність композиторської творчості.

Однією з яскравих постатей української музики ХХ ст., творче мислення якої було детерміноване національно-історичною тематикою, є Михайло Іванович Вериківський (1896-1962) – композитор, диригент, педагог, теоретик, публіцист, музично-громадський діяч, засновник кількох жанрів вітчизняної музики. У музичних творах М. Вериківського глибоко відображено багатовікову історію України, героїчні сторінки її минулого, славетні імена національних героїв. Звернення митця до національно-історичної тематики неодноразово відзначали у своїх наукових дослідженнях Н. Герасимова-Персидська, А. Терещенко, О. Торба, Н. Шурова та ін., однак це явище, що має відповідні закономірності, ще потребує системного розгляду та ґрунтовного, багатоаспектного опрацювання.

Творчість М. Вериківського являє собою унікальний перетин видатного композиторського обдарування з непересічним розумінням драматичних колізій української національної історії. Безперечно, національно-історична тематика була осмислена у творчості багатьох українських композиторів (передусім М. Лисенка, К. Стеценка та ін.), однак звернення до неї мало здебільшого вибіркового характеру, поєднуючись з іншими тематичними напрямками творчої роботи. Творча спадщина М. Вериківського також не обмежувалася виключно національно-історичною тематикою, але саме вона стала провідним чинником, що, порівняно з іншими тематичними сферами, стимулювало реалізацію творчих задумів, найпотужніше сприяло розкриттю мистецького потенціалу композитора. Творче мислення М. Вериківського поступово сформувало багатоаспектне мистецьке явище – *парадигму національно-історичної тематики*, без розуміння якої неможливо повною мірою об'єктивно оцінити доробок митця, його вагомий внесок у національну музичну культуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі історії української музики та музичної фольклористики Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського згідно з науковою темою «Історія української музики» перспективного тематичного плану науково-дослідної діяльності Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського на 2015-2020 рр. Тему дисертації затверджено вченою радою Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського (протокол № 6 від 07.02.2008 р.) та подано у новій редакції (протокол № 2 від 25.09. 2020 р.).

Мета дослідження – створити концепцію втілення національної історії в музичних образах М. Вериківського як сутності творчості композитора, розкрити специфіку вияву парадигми національно-історичної тематики у доробку митця.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних **завдань**:

- висвітлити парадигмальну якість творчого мислення композитора;
- розглянути еволюцію феномену національно-історичної тематики як світоглядне підґрунтя творчості М. Вериківського, здійснити періодизацію життєвого та творчого шляху композитора в контексті його звернення до національно-історичної тематики;

- розкрити жанрово-стильову палітру спадщини М. Вериківського та визначити особливості використання композитором принципу програмності як концептуального виразника парадигми національно-історичної тематики;

- охарактеризувати історико-культурні традиції Волині й мистецьку ауру Кременця та їх вплив на процес становлення композитора;

- виявити особливості розкриття національно-історичної образності в музичних творах М. Вериківського – хоровій фантазії «Гайдамаки», фортепіанному циклі «Волинські акварелі», Концерті для фортепіано з оркестром.

Об'єктом дослідження є композиторська творчість М. Вериківського.

Предмет дослідження – національна історія в мистецьких образах М. Вериківського як сутність композиторської творчості.

Методологічна база дослідження. Аргументація основних наукових положень зумовила застосування на різних етапах дослідження методологічних підходів, які поєднують загальнофілософські та загальнонаукові логічні методи з методами історико-культурного, біографічного, контекстуального, історіографічного, компаративного, краєзнавчого, семантичного, жанрово-стильового, цілісного аналізу.

Теоретична база дослідження. Зважаючи на історико-культурне та історіографічне спрямування теми дисертації, джерела вивчались за такими напрямками:

- праці з історії української музики та музичної творчості: Л. Архімович, О. Бугаєва, О. Верещагіна, Н. Герасимова-Персидська, М. Грінченко, О. Давидова, Л. Кияновська, Л. Корній, А. Муха, О. Правдюк, Н. Шурова та ін.;

- праці з теорії та історії жанру та стилю: В. Артеменко, О. Вальчук, Д. Гаркавенко, М. Гордійчук, М. Загайкевич, В. Кузик, А. Лашенко, Л. Пархоменко, І. Сікорська, А. Терещенко, О. Торба та ін.;

- праці з теорії музичної композиції та форми: В. Золочевський, З. Йовенко, В. Клиш, О. Коменда, Н. Королюк, І. Полібіна-Малишкіна, Т. Романишина, О. Смоляк та ін.

- монографічні дослідження Н. Герасимової-Персидської (1959) та Н. Шурової (1972, серія «Творчі портрети українських композиторів»), присвячені творчості М. Вериківського;

- дослідження окремих творів та галузей творчості композитора, зокрема хорової (Н. Королюк, А. Терещенко, О. Торба), оперної (Л. Архімович, Н. Шурова), симфонічної (М. Гордійчук), балетної (М. Загайкевич);

– наукові роботи, на основі яких розкрито сутність парадигми національно-історичної тематики, зокрема І. Котляревського, Г. Коломієць, А. Мухи;

– краєзнавчі дослідження з історії Кременеччини та Волині, присвячені зв'язкам композитора з його малою Батьківщиною — Кременеччиною, а більш широко — з Волинню як історико-культурним ареалом, вплив якого став одним із найважливіших чинників формування парадигми національно-історичної тематики у творчості М. Вериківського, серед яких: статті О. Вальчук, Н. Никитюк, І. Гринчук та ін., наукові роботи викладачів Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Тараса Шевченка та Кременецької музичної школи імені М. Вериківського, старшого наукового співробітника Кременецького районного краєзнавчого музею М. Гецевич (1974) та ін.;

– масив біографічних матеріалів кімнати-музею імені М. Вериківського у Київській школі мистецтв № 2.

Методи дослідження. Для реалізації мети й розв'язання поставлених завдань у дисертаційному дослідженні використано комплекс взаємоузгоджених методів: порівняльно-історичний – для порівняння творчості різних композиторів як представників певної соціально-історичної епохи з погляду їх звернення до національно-історичної тематики; бібліографічний – для вивчення документації про митця як людину, а саме: обробка біографічних даних, спогадів сучасників та епістолярії, спілкування з людьми, які особисто знали М. Вериківського; методи музично-семантичного аналізу, семіотики, принципи періодизації творчого шляху композитора – для виявлення характеру і структури змістовного поля національно-історичної тематики у творчості М. Вериківського; метод цілісного аналізу музичних творів – для поєднання змістовних (історико-контекстних, концептуально-авторських, жанрово-стильових) та мовно-композиційних (інтонаційно-тематичних, мелодико-гармонічних, метро-ритмічних, структурно-синтаксичних, фактурних) аспектів аналізу музичних полотен композитора, зокрема його фортепіанного концерту.

Матеріалом дослідження обрано три групи джерел. Першу групу становлять музичні твори композитора, як видані, так і рукописні. Серед них особливе місце в дослідженні посідають авторські рукописи з особистого архіву митця – хорова фантазія «Гайдамаки» (1919) та клавір Концерту для фортепіано з оркестром (1950), раніше невідомий твір М. Вериківського, відредагований та оркестрований автором дисертаційної роботи.

Другу групу джерел становлять спогади сучасників композитора (зокрема статті І. Вериківської, О. Вериківської, Е. Митницького); матеріали фондів Кременецького краєзнавчого музею (спогади А. Большакова, М. Підласової, В. Тольби, М. Стефановича та ін.), які конкретизують різні види діяльності митця – творчої, виконавської, педагогічної, музично-громадської, а також допомагають досягнути певні контекстні особливості його творчого мислення.

Третя група джерел – це статті композитора на сторінках періодичних видань, щоденникові записи М. Вериківського та його листування, зокрема листи до П. Козицького (1925-1928), а також архівні матеріали фондів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського.

Опрацювання та систематизацію наукових джерел здійснено з урахуванням контексту історичної доби та особливостей тогочасної культури. Факти творчої біографії та музичні твори митця розглядалися у їхньому постійному взаємозв'язку на основі розробленої періодизації життєвого і творчого шляху композитора. Записи та музично-критичні публікації використовувалися для з'ясування певних питань у межах визначеного змісту наукової дефініції *«парадигма національно-історичної тематики творчості М. Вериківського»*.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в ній уперше в українському музикознавстві:

- розроблено авторську періодизацію життєвого та творчого шляху М. Вериківського на тлі широкого історико-культурного контексту;
- обґрунтовано втілення М. Вериківським національно-історичної тематики, що становить цілісну систему творчого мислення, яка характеризується індивідуальними рисами;
- сформульовано зміст наукової дефініції *«парадигма національно-історичної тематики творчості М. Вериківського»*, окреслено її основні властивості;
- розглянуто вплив кременецько-волинського історико-культурного ареалу на формування парадигми національно-історичної тематики творчості М. Вериківського;
- сформульовано принцип антиномічності як основи співіснування творів у спадщині композитора національно-історичного та радянсько-сучасного образного наповнення;
- до обігу українського музикознавства уведено Концерт для фортепіано з оркестром, недостатньо досліджений раніше. Відредаговано, оркестровано та виконано у клавирі рукопис цього твору М. Вериківського, здійснено його цілісний аналіз.

Удосконалено наукові уявлення про національно-історичну образність у мистецькій творчості М. Вериківського.

Подальшого розвитку набули положення про основні жанрові сфери творчості М. Вериківського й узагальнення жанрової репрезентації втілення національно-історичної тематики.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості використання основних положень, матеріалів та висновків дисертації в подальших наукових дослідженнях у сфері музикознавства, у навчальних курсах з історії української культури, історії української музики, аналізу музичних творів у середніх спеціальних та вищих навчальних закладах освіти та мистецтва, а також під час творчої та виконавської діяльності.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри історії української музики та музичної фольклористики Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Основні положення дисертаційного дослідження були викладені на конференціях різних рівнів: *«Молоді музикознавці України»* (Київ, 2009-2011); *«Художня культура і освіта: традиції, сучасність, перспективи»* (Мелітополь, 2011); *«Музичне мистецтво: традиції і перспективи»* (Житомир, 2015); *«Духовна культура України перед викликами часу»* (Харків, 2018); *«Культурологічні та мистецтвознавчі*

паралелі: науковий і практичний вимір» (Київ, 2019); «Україна. Європа. Світ. Історія та імена в культурно-мистецьких рефлексіях» (Київ, 2019); «Сучасні виміри української регіоналістики» (Ніжин, 2020); «Проблеми інструментального виконавства в умовах сучасної мистецької освіти» (Умань, 2020); «Сучасне мистецтво: науково-методичний та практичний аспекти» (Умань, 2020); «Україна. Європа. Світ. Історія та імена в культурно-мистецьких рефлексіях» (Київ, 2020).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 12 наукових статей, з них сім одноосібних – у виданнях, затверджених МОН України як фахові за напрямом «Мистецтвознавство»; п'ять – у зарубіжних наукових виданнях, одна зі статей (у співавторстві) – у виданні, індексованому в міжнародній наукометричній базі Web of Science.

Структура та обсяг дисертації. Дослідження складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (всього 342 позиції, з них шість – іноземними мовами) та додатків. Загальний обсяг роботи – 326 сторінок, з них основного тексту – 178 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, методологічну базу дисертації, сформульовано наукову новизну, розкрито практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про апробацію результатів дослідження, структуру роботи.

Перший розділ «Постать Михайла Вериківського в контексті культурно-історичного життя України» має чотири підрозділи.

У підрозділі 1.1 «**Основні напрями дисертаційного дослідження в історіографічному аспекті**» класифіковано масив залученої джерельної бази на основі трьох концептуальних критеріїв, як-от: національно-історична тематика у фокусі наукових досліджень про період українського національного відродження кінця XVIII–XIX століття; науковий термін «парадигма» та його застосування у різних сферах людської діяльності; творча особистість М. Вериківського, багатогранність його творчої й мистецько-суспільної діяльності у контексті розвитку української музичної культури ХХ століття.

Категорія «парадигма» є властивістю процесу творчого мислення композитора, що визначається узагальненим і опосередкованим відображенням явищ об'єктивної дійсності в їх істотних зв'язках і співвідношеннях, враховуючи й часовий аспект. У свідомості кожного митця існує певна парадигмальна якість творчого мислення, що пов'язує ці співвідношення в єдину цілісну систему та окреслює процес художнього освоєння світу композитором. Поняття «парадигма національно-історичної тематики творчості М. Вериківського» є ключовим у дослідженні.

В історіографії досліджень творчої особистості М. Вериківського треба відзначити монографії «М. І. Вериківський» Н. Герасимової-Персидської та «Михайло Вериківський» Н. Шурової, спогади А. Большакова, І. Вериківської, О. Вериківської, Е. Митницького, М. Підласової, розвідки С. Денисюк, О. Давидової, М. Загайкевич, Н. Королюк, М. Ржевської, А. Терещенко, О. Торби, Б. Фільц та ін., в яких спостерігається динаміка сучасного об'єктивного бачення історичного минулого, а постать митця постає у своїй світоглядній цілісності.

Цінними для дослідження стали краєзнавчі розвідки (І. Гринчук, О. Дедю, Х. Зайченко, О. Легкун, Н. Никитюк, Л. Філатова, О. Шевченко), документи Кременецького краєзнавчого музею і Кременецької дитячої музичної школи імені М. Вериківського та ін. У них діяльність композитора осмислюється в контексті Волинського історико-культурного ареалу і міста Кременця, що вплинуло на формування парадигми національно-історичної тематики в його творчому мисленні. Деякі дослідники (М. Гецевич, Х. Зайченко, Л. Соляр та ін.) наголошують на унікальному досвіді виконавської роботи з хором, отриманому майбутнім композитором у Кременці.

У **підрозділі 1.2 «Національно-історична тематика в культурно-історичній площині ХІХ – початку ХХ століття»** розглянуто формування феномену національно-історичної тематики у площинах невичерпного інтонаційного багатства фольклору (думи, історичні пісні) та жанрів європейської та української професійної академічної музики (опера, інструментальні, вокально-інструментальні твори). Зазначено, що опора композиторів на національні витоки призводила, з одного боку, до певної ідеалізації історичного минулого, а з іншого, – впливала на посилення в суспільстві уваги до питань етнографії та фольклору. Оперні твори Р. Вагнера, Д. Верді, М. Глінки, М. Лисенка, Д. Мейєрбера, Б. Сметани стали своєрідним національним музичним епосом, який свідчив про досягнення певною музичною культурою високого рівня національної ідентичності, у чому вагому роль відігравала саме історична тематика. В українській оперній музиці в межах національно-історичної тематики сформувалися лірико-комічний (С. Гулак-Артемівський), історико-героїчний (П. Сокальський), історико-психологічний (А. Вахнянин) та лірико-побутовий (М. Аркас) жанрові напрями. Твори М. Аркаса, А. Вахнянина та П. Сокальського опинилися у фокусі уваги М. Вериківського, який досконало знав українську музичну творчість ХІХ — початку ХХ століття. Одним із напрямів його багатогранної діяльності була редакторська робота, у якій він надавав перевагу саме творам національно-історичної образності: оперу «Облога Дубна» П. Сокальського композитор відредагував та оркестрував (1955), оперу «Купало» А. Вахнянина доповнив фіналом до третьої дії та балетом на теми татарських народних пісень, а на матеріалі опери «Катерина» М. Аркаса створив сюїту для симфонічного оркестру (1934). Продовжуючи розвивати мистецькі традиції втілення національно-історичної тематики, М. Вериківський як редактор працював із «Чорноморцями», «Утопленою» та «Наталкою-Полтавкою» М. Лисенка, «Сватанням на Гончарівці» та «Заповітом» К. Стеценка. Разом із П. Козицьким 1942 року М. Вериківський створив кантату до 100-річчя від дня народження М. Лисенка, віддаючи заслужену шану пам'яті класику української музики. Доведено, що у мистецькій творчості М. Вериківський спирався на ґрунтовний музичний досвід, сформований його попередниками та старшими сучасниками.

Історико-культурні традиції Волині та мистецька аура Кременця як важливі чинники формування творчого світогляду М. Вериківського розкрито у **підрозділі 1.3 «Волинський історико-культурний ареал та місто Кременець у мистецько-історичному просторі»**. Потужний, багаторівневий краєзнавчо-етнографічний струмінь знайшов своє яскраве мистецьке втілення у творчій, виконавській,

музично-суспільній діяльності М. Вериківського. Це значною мірою пояснює усвідомлене звернення композитора до кола образів, пов'язаних зі знаковими постатями та подіями в українській історії. Сприятливі історико-культурні умови, у яких розпочалося становлення творчої особистості композитора, дали своєрідний поштовх майбутньому самовизначенню та зумовили пріоритет національно-історичної тематики у творчості митця. Природним наслідком «строкатого» культурно-історичного розвитку північно-західної частини України (як і інших західноукраїнських регіонів – Галичини, Буковини, Закарпаття, Поділля) стала полікультурність історико-мистецьких традицій, що сформувалися на основі постійного діалогу та взаємовпливу української, польської, єврейської, австрійської, російської, румунської, угорської культур. Це явище, передусім щодо трьох перших громад, було характерним і для міста Кременця, де 20 листопада 1896 року народився майбутній видатний композитор. Важливим чинником такого плідного розвитку у свідомості майбутнього композитора став синтез народного та професійного мистецтва, народної пісенності та майстерного керівництва хором. Цей особистісно-творчий досвід став справжнім джерелом його композиторського успіху. У творчості митець охопив усі жанри хорової музики – від мініатюри до кантати й ораторії, від дитячих хорів до духовної музики, створив понад 120 обробок народних пісень, а також писав масові пісні. Позначився мистецький досвід і на виконавських та музично-педагогічних досягненнях митця, зокрема у керівництві Українським національним твором, згодом – вже в останні передвоєнні роки – Державною хоровою капелою «Думка».

Загалом твори краєзнавчо-етнографічної – волинської та закарпатської – спрямованості хронологічно та тематично охоплюють час більше 40 років, тобто торкаються усіх періодів життєвого та творчого шляху М. Вериківського. Волинсько-кременецький історико-культурний ареал як чинник формування парадигми національно-історичної тематики творчості М. Вериківського мав пріоритетне значення для становлення його особистості завдяки глибоким історичним та мистецьким традиціям волинського краю, на основі визначених напрямів розвитку композиторського світогляду та мислення.

У підрозділі 1.4 «Періодизація творчого шляху Михайла Вериківського в контексті звернення до національно-історичної тематики» на основі аналізу наукових джерел біографічного, історико-культурного характеру здійснено періодизацію творчого шляху композитора.

Перший період (1896-1919) охоплює дитячі та юнацькі роки, першу спробу навчатися у Київській консерваторії (1914) та призов на військову службу (1915-1918). Характеризується поступовим формуванням творчого світогляду, у якому великого значення набувають два чинники, пов'язані з особливостями мистецької панорами Волині та міста Кременця – захоплення національною історією та професійним хоровим виконавством.

Другий період (1919-1930) розпочинається написанням хорової фантазії «Гайдамаки» (1919) та навчанням у Київській консерваторії. Охоплює десятиліття відносної творчої свободи, зокрема і щодо національно-історичної тематики. Відносно лояльний період НЕПу та українізації, в умовах якого творча та

музично-суспільна діяльність композитора знайшла найбільш інтенсивне втілення. Характеризується активною творчою, виконавською, музично-суспільною діяльністю, особливо в Музичному товаристві імені М. Леонтовича. Розквіт творчості М. Вериківського.

Третій період (1930–1944) — час різкого погіршення музично-суспільного клімату, пов'язаного із загальними змінами, викликаними формуванням у країні одноосібної диктатури. Згорання українізації, різке посилення ідеологічного пресингу. Відбувається знищення всіх неофіційних творчих організацій і створення керованих мистецьких спілок. Поступова увага до історичної тематики визнається «неактуальною», до композиторів висувається вимога зосередитися на радянсько-сучасних сюжетах, як наслідок – формування тематичної антиномічності у творчості композитора. Активізується робота у сфері музично-театральної музики. Творча кульмінація періоду – робота над оперою «Наймичка». Завершують період складні роки воєнних випробувань, пов'язаних з евакуацією до Уфи.

Четвертий період (1944-1962) починається з поверненням М. Вериківського в Україну й охоплює найважчі роки пізньосталінського ідеологічного пресингу, досягнення піку ідеологічного напруження та її подальше поступове послаблення. Драматичною суспільною кульмінацією періоду стали події 1948 року, зокрема оголошення національно-історичної тематики у творчості композитора ворожою радянській владі. Водночас останні роки життя М. Вериківського відзначені частковим поживленням творчих сподівань, які знайшли яскраве втілення, зокрема, у його «Весняній сюїті». Доведено, що національно-історична тематика протягом усіх періодів творчості була провідною образною сферою у жанровій системі творчості композитора.

Другий розділ «Парадигма національно-історичної тематики як сутність творчого мислення Михайла Вериківського» присвячено безпосередньому виявленню парадигми національно-історичної тематики на різних рівнях художнього світогляду митця.

У підрозділі **2.1 «Національно-історична образність: сутність та ознаки парадигми композиторської творчості Михайла Вериківського»** розглянуто звернення до національно-історичної тематики як стрижню індивідуального стилю композитора.

Зазначено, що у творчості М. Вериківського національно-історична тематика є висхідною лінією парадигмальності мислення. Множина відображуваних явищ – із певними спільними та контрастними властивостями і відношеннями — поєднується в масиві музичних творів різних жанрів та періодів у єдину парадигматичну вісь, яка фіксує динаміку звернення композитора до цієї образно-тематичної сфери. Важливим чинником повноцінного функціонування парадигми національно-історичної тематики є її хронологічна та жанрова різноманітність. Сукупність творів композитора тісно пов'язана з поняттями «національний Дух», «національна природа», «національна ідентичність», що передбачає тісну взаємодію з красзнавством, мовою, фольклором, релігією як складниками духовної культури. Актуальні й цінні для української культури, вони набувають значення носіїв культурної пам'яті нації-народу та визначають зміст

парадигми національно-історичної тематики. Загальну схему концепції творчого кругообігу під час створення композитором музичного твору (А. Муха) з доповненнями та корективами автора дисертації адаптовано до розуміння наукової категорії «парадигма національно-історичної тематики творчості М. Вериківського». Сутність парадигми національно-історичної тематики схематично утворює круговий обіг, де соціальна практика надає автору необхідний творчий імпульс для створення художнього образу. Парадигмальна якість мислення починає активуватися ще до початку написання конкретного музичного твору і залежить від того, яку інформацію митець має намір втілити. Композитор, його творчий процес і музичний твір пов'язані між собою та життям (соціальною практикою), адже композиторська рефлексія стає основою створених музичних образів та явищ. Минуле, сучасність і майбутнє є часовими вимірами цієї практики, зокрема минуле – є ключовий часовий вимір, що визначає у М. Вериківського пріоритетну образну сферу.

Введення до науково-дослідницького обігу поняття «парадигма національно-історичної тематики творчості М. Вериківського», визначення її контекстних передумов, основних властивостей, жанрових репрезентацій дало змогу розкрити нову сторінку у вивченні творчої спадщини видатного українського композитора – систематизувати і значно поглибити уявлення про звернення М. Вериківського до національно-історичної тематики як домінантної образно-тематичної сфери творчості.

У підрозділі 2.2 «Жанрово-стильова палітра спадщини Михайла Вериківського» розглянуто основні жанрові сфери творчості композитора, узагальнено жанрову репрезентацію втілення національно-історичної тематики. Творчі здобутки М. Вериківського вирізняються значною жанровою різноманітністю. Він працював у всіх основних музичних жанрових площинах — вокально-хоровій, музично-театральній та інструментальній. Творча спадщина композитора представлена наступними жанрами: обробка народної пісні, опера, балет, ораторія, кантата, музика до кінофільмів та театральних постановок, програмний симфонічний твір, хор, пісня та романс, інструментальна мініатюра, духовна музика, дитячі та масові пісні та ін. Провідні жанрові сфери творчості М. Вериківського сформувались у хоровій, вокальній, оперній та інструментальній музиці. Саме у цих чотирьох пластах повною мірою представлена парадигма національно-історичної тематики творчості М. Вериківського. Розглянуті особливості її втілення у хорових творах (ораторія «Дума про дівку-бранку Марусю-попівну Богуславку», «Весняна сюїта» для хору без супроводу, збірка «Десять народних пісень», «Три революційні пісні Луцького воєводства»), камерно-вокальній (монологи Сковороди та Ярослава Мудрого), романси на слова Ю. Словацького «В альбом Софії Бобровій», «Не знав я ліків» та «Якщо ти будеш у моїй країні»), оперній («Сотник», «Вій», «Наймичка», «Втікачі», «Байка про Будяка й Троянду») творчості, інструментальній спадщині (сюїта «Веснянки», симфонічна поема «Петро Конашевич-Сагайдачний», балет «Пан Каньовський», у другій редакції – «Бондарівна»). Зазначено, що чимало хорових обробок народних пісень, творів для голосу втілюють національно-історичну тематику.

Музичні твори М. Вериківського репрезентують багатожанровість парадигми національно-історичної тематики, як у власній композиторській творчості, так і в музично-редакторській діяльності. Вони становлять провідну частину творчої спадщини композитора в усіх жанрових сферах мистецького надбання, охоплюють жанри, які М. Вериківський вперше репрезентував в українській музичній культурі – ораторія, симфонічна сюїта, балет. Спираючись на численні наукові дослідження творчості композитора, доведено, що за довгі роки творчої діяльності парадигма національно-історичної тематики творчості М. Вериківського сформувалася у його мистецькому світогляді як провідна складова жанрово-стильової палітри.

У підрозділі 2.3 «Принципи програмних рішень національно-історичної сюжетності у творах Михайла Вериківського» розкрито програмність мислення композитора як джерело творчої репрезентації парадигми національно-історичної тематики, розглянуто антиномічність програмності національно-історичної та радянсько-сучасної тематики композитора. Здійснено умовну класифікацію творів М. Вериківського, які презентують парадигму національно-історичної тематики в аспекті їхнього програмного наповнення, зокрема: програмні твори, присвячені реально-історичним або міфологічним подіям і героям: а) з яскраво вираженою національною основою музичного матеріалу, б) основою музичного матеріалу яких є загальноєвропейські (або «інтернаціональні») традиції; в) непрограмні твори, музична мова яких спирається на генетичний зв'язок з національними артефактами, тобто інтонаційно-жанровими й стильовими джерелами.

Програмність як глибинна властивість композиторського мислення виявляється через різні принципи програмних рішень у творах композитора, спрямованих на конкретизацію творчого задуму, своєрідну фіксацію національно-історичного або радянсько-сучасного образного наповнення. Програмність творів М. Вериківського ми розуміємо як звернену до слухачів, митців, суспільства своєрідну музично-творчу декларацію, в якій сфокусовано увагу на духовно-етичних та філософсько-естетичних цінностях історичного минулого України. Конкретизацію різних підходів композитора до програмності здійснено на прикладі симфонічної сюїти «Веснянки» і симфонічної поеми «Петро Конашевич-Сагайдачний», які за своїм образним змістом пов'язані з національно-історичною тематикою, але належать до різних типів програмності: «Веснянки» — жанрово-конкретна загалом й образно-конкретна — у частинах, «Петро Конашевич-Сагайдачний» — образно-конкретна. Різні підходи М. Вериківського до втілення програмності представлено в розвиненому дискурсі про внесок композитора до української музичної шевченкіани. Розглянуто приклади позамузичної програми, антиномічність програмності у творах 1930-1950-х років, пов'язану з різними типами цінностей, що були притаманні історичному минулому та сучасності.

Здійснено порівняння творів національно-історичної та радянсько-сучасної тематики М. Вериківського за такими параметрами: основний фактор формування, взаємна відповідність / невідповідність, часовий вектор розвитку, розвиток змістовної сфери, підсумковий результат. Доведено, що у творчості композитора утворюється індивідуальний принцип програмних рішень у контексті парадигми національно-історичної тематики. До цього слід додати, що програмні

рішення М. Вериківського, особливо у творах третього й четвертого періодів творчості мають певну подвійність. У семантичному полі парадигми національно-історичної тематики вони відзначаються різноманітністю, нестандартністю, вдалими творчими знахідками. У руслі ж радянсько-сучасної тематики вони загалом, за деякими винятками, є стиснутими межами жорсткого ідеологічного пресингу, що є однією з ознак змістовної антиномічності між двома образно-тематичними сферами — національно-історичною та радянсько-сучасною.

Третій розділ «Вибрані твори Михайла Вериківського як еталонні зразки національно-історичної образності» присвячено вивченню творчості композитора, проаналізовано хорову фантазію «Гайдамаки», фортепіанний цикл «Волинські акварелі», Концерт для фортепіано з оркестром.

У підрозділі 3.1 «Хорова фантазія “Гайдамаки”: синтез поетичного та музичного історизму» твір розглянуто як взірць національно-історичної образності, надзвичайно важливий для мистецького самовизначення композитора. Поема Тараса Шевченка «Гайдамаки» є першим українським історичним романом у віршах, який відзначається не тільки літературною майстерністю, а й глибоким знанням перебігу історичних подій XVIII століття. Шевченко одним із перших серед тогочасних українських письменників звернувся до теми національно-визвольної боротьби селянства проти польської шляхти. Кінцеве розуміння поетом описуваних подій є своєрідним відображенням народного ставлення до Коліївщини та її бачення професійними істориками. У композиції твору важливу роль відіграють ліричні відступи, у яких поет стає співучасником зображуваних подій. Він протиставляє своє бачення Коліївщини офіційній імперській історіографії (і російській, і польській) та пов'язує події з власним автобіографічним досвідом і загальнонаціональною колективною пам'яттю українців. Кантата «Гайдамаки» є твором, який існує одночасно у двох часових вимірах – «історично-шевченківському» (текстова основа, сюжетна канва поеми) та «сучасно-композиторському» (переосмислення історичних подій XVIII століття на тлі національної революції 1917-1921 рр.). Відносна спільність історичного контексту обох часових вимірів зумовлює зосереджено-драматичне і навіть трагічне бачення «червоної нитки» твору, текстовою квінтесенцією якої є слова епілогу: «Отаке-то було лихо по всій Україні! Гірше пекла... А за віщо? За що люди гинуть... Страшно, страшно тоді було». Слова, як бачимо, є однаково актуальними для подій як XVIII, так і XXI століття. Вони належать до питань, які постійно супроводжують людське буття та переосмислюються через рефлексії у творах мистецтва.

Розглянуто створене композитором лібрето з двома різними підходами композитора до оригінального тексту. М. Вериківський, висвітлюючи теми історичного минулого, обирає для себе ключові моменти з літературного тексту, акцентуючи увагу на подіях минулого у широкому сенсі, одночасно сприймаючи при цьому події, сучасником яких був. Тому в цьому творі органічно поєднуються лінії героїчного минулого і актуального теперішнього. Охарактеризовано гармонічний колорит фантазії, форму твору (одночастинна велика розгорнута композиція наскрізного розвитку), представлено композиційні схеми прологу, основного розділу, епілогу; узгоджений із формою вільний тональний план,

особливості мелодики та фортепіанного супроводу. «Гайдамаки» М. Вериківський написав ще у студентські роки, однак цей твір уже концентрував у собі цілий ряд показових рис, що надалі отримають розвиток у його творах національно-історичної спрямованості. У кантаті «Гайдамаки» М. Вериківського відображено головні ідеї поетичного твору Т. Шевченка: необхідність переосмислити трагічну сторінку історії, усвідомити, що здобуття незалежності — ідеал історичного розвитку нації. Отже, історичне минуле в хоровій фантазії М. Вериківського контрастно протиставляється сучасному і водночас відлунює в майбутнє. Народність почерку М. Вериківського на різних рівнях утілення – від задуму до особливостей музичної мови – є адекватною народності поетичного вислову Т. Шевченка. Звертаючись до вокального жанру кантати, композитор стикається із важливою проблемою співвідношення поетичного слова та його музичного втілення. Кантата відзначається виразною вокальністю, ясністю фразування, теситурною зручністю для виконавців. Поема сприймається як цілісне ідейно-образне розуміння поетом та композитором історичного минулого України. У «Гайдамаках», як і в інших творах на слова Т. Шевченка, М. Вериківський зумів передати виразний та неповторний голос поета.

У підрозділі 3.2 «Фортепіанний цикл “Волинські акварелі”»: зразок національно-історичної програмності» досліджено художній світ фортепіанної сюїти. Фортепіанна музика була предметом значної уваги М. Вериківського в першій половині 1920-х років, він створив сонатне алегро, прелюдії, вальс, танець і войовничий марш. У подальші роки пріоритетними для митця були інші жанри, відтак у його фортепіанній творчості виникає тривала перерва. Програмний цикл митця «Волинські акварелі» (1943) поряд із деякими іншими творами 1939–1944 років є поверненням композитора до фортепіано на новому — зрілому етапі творчих пошуків. Яскрава образність фортепіанної сюїти стала своєрідною «історичною алузією», проекцією картин минулого на сучасні суспільно-історичні події, свідчить про глибоко усвідомлений зв'язок композитора з національною історією та культурою України, насамперед із волинським історико-культурним ареалом як його малою Батьківщиною. Цей цикл не втратив своєї художньої вартості і в наш час, тому він активно включається до педагогічного і концертного репертуару учнів і студентів мистецьких навчальних закладів.

Сюїта «Волинські акварелі» – п'ять програмних мініатюр на білих клавішах, тематично пов'язаних із легендами рідного краю, – є найвідомішим твором М. Вериківського, безпосередньо пов'язаним із кременецько-волинською тематикою. Сюжетною основою програмних творів стали місця та події української історії, пов'язані з конкретною історико-культурною місцевістю Волині (місто Велинь, Авратинська височина, Дубненський контрактний ярмарок, озеро Світязь, Кременецька фортеця). Використання у назві твору характерного для живопису поняття «акварель» приводить до своєрідного попереднього програмування слухачів на максимальну візуалізацію музичних замальовок. Це надає йому свободу обрання теми, адже згаданий вид живопису, незважаючи на свою мініатюрність, має досить великий спектр художніх образів у жанрах пейзажу, натюрморту, портрету. Для п'єс циклу є характерними прозорість барв, чистота колористики звукопису.

Здійснено музичний аналіз твору: акцентовано ладову багатобарвність при певній аскетичності фактури п'єс циклу. У лінійній техніці побудови акордових сполучень використано тематизм звукових комплексів через вертикальне й горизонтальне їх поєднання. Ці нові ключові моменти (мікролади, акордоутворення на основі вертикалі й горизонталі) знаходять своє втілення в сюїті, яка стає прикладом одночасного звернення до традиційного і новаторського, минулого і сучасного. Розглянуто образно-емоційний зміст, особливості формоутворення п'єс циклу. Доведено, що у драматургії циклу оригінально поєднані архаїчна споглядальність «пейзажних» п'єс, портретна характерність ярмаркових комедіантів та яскраво дієва, запальна динаміка останнього номера. Водночас цей твір є одним із яскравих прикладів «краєзнавчого» вектора парадигми національно-історичної тематики.

Підрозділ 3.3 «Фортепіанний концерт у творчості Михайла Вериківського: специфіка прочитання жанру» присвячено питанню повноцінного повернення сучасній українській музичній культурі раніше невідомого твору вітчизняного класика ХХ століття. 30 березня 2011 року в кімнаті-музеї митця Київської школи мистецтв № 2 імені М. І. Вериківського відбулася прем'єра клавіру Концерту для фортепіано з оркестром (соло – А. Усова, партія оркестру – Л. Гудович). Це виконання стало важливою, однак не остаточною віхою в поверненні твору до глядача: нею мала б стати оркестрова прем'єра концерту. Основними етапами нашої роботи над текстом Концерту стали такі: комп'ютерний набір клавіру та його редакція за авторським рукописом зі здійсненням передбачених автором необхідних вставок; визначення місця твору в загальному контексті мистецької спадщини композитора; безпосередній аналіз й оркестрування твору за наявним клавіром.

Констатовано, що звернення до концертного жанру для М. Вериківського є нехарактерним. Концерт для фортепіано з оркестром (1950), у якому немає програмного уточнення задуму, залишився як єдиний приклад цього. Проте зазначимо, що в цей період загальною тенденцією розвитку радянської культури був перехід від програмної до непрограмної музики. Ця тенденція була пов'язана з особливостями соціально-психологічної атмосфери, яка відображена в багатьох відомих тогочасних документальних матеріалах (1948-1953). Програмні конкретизації задумів, якщо вони виходили за межі офіційно заохочуваних, ставали для композиторів небезпечними. У музиці цього твору М. Вериківський намагався знайти непрограмне (відповідно – завуальоване) продовження розвитку тієї змістовно-образної сфери, яка найбільше відповідала його творчим прагненням та окреслювалася парадигмою національно-історичної тематики. Здійснено аналіз сонатного *allegro* концерту: наведено композиційну схему, описано тематичний матеріал партій та розділів музичної форми. Масштабність розділів твору, а також їх чітка завершеність і відокремленість дає змогу констатувати приховану циклічність, а саме чотиричастинність, яку відображено у схемі структури концерту. Оскільки М. Вериківський не оркестрував твір, то цей етап роботи дисертанта над концертом став логічним її завершенням. Концерт для фортепіано з оркестром оркестровано для великого симфонічного оркестру. Загалом в оркестровці переважають струнні та дерев'яні духові інструменти,

повний склад мідних духових та ударних інструментів з'являється в туттійних епізодах. Для колористичного підкреслення деяких мелодичних ліній використано вібрафон. Концерт для фортепіано з оркестром М. Вериківського – один із найцікавіших зразків жанру у вітчизняній класичній музиці ХХ століття. Твір потребує подальших мистецтвознавчих досліджень та знаходження належного місця у репертуарі провідних українських виконавців і симфонічних оркестрів.

Творча спадщина Михайла Вериківського нерозривно пов'язана з музичною культурою України першої половини ХХ століття та її складним історичним минулим. Національна історія яскраво відобразилася в усіх галузях багатогранної діяльності митця – насамперед у його композиторській творчості, а також у педагогічному, публіцистичному, редакторському та музично-суспільному напрямках. У музичних творах М. Вериківського глибоко відображено багатовікову історію України, героїчні сторінки її минулого, славетні імена національних героїв. Домінування історичного минулого України, його пріоритетність порівняно з іншими хронологічно-семантичними пластами, визначило провідний вектор творчих пошуків митця – національно-історичну образність, яка стала ключовою площиною розгляду творчого надбання М. Вериківського.

Виконане дослідження надає підстави для таких **висновків**:

1. Висвітлено національно-історичну образність М. Вериківського як парадигмальну якість творчого мислення композитора. Надано авторське тлумачення поняття парадигми національно-історичної тематики творчості М. Вериківського. Відзначено, що музичні твори композитора відповідної тематичної спрямованості поєднані певними спільними якостями. Для характеристики їхньої спільності адаптовано науковий термін «парадигма», що дало змогу розглядати творчу спадщину митця у контексті парадигми національно-історичної тематики. Однією з головних ознак є жанрова універсальність парадигми, що охоплює жанри від мініатюри до кантати й ораторії, від дитячих хорів – до духовної музики, обробок народних пісень. Усі три музичні жанри, фундатором яких для української музичної культури став М. Вериківський, – перша ораторія «Дума про дівку-бранку Марусю Богуславку», перший балет «Пан Каньовський» (на сюжет історичної пісні «Про Бондарівну») та перша симфонічна сюїта «Веснянки» — є також дотичними до національно-історичної тематики.

2. Простежено еволюцію феномену національно-історичної тематики як світоглядного підґрунтя творчості М. Вериківського у площинах спадкоємності невичерпного інтонаційного багатства народної пісні (думи, історичні пісні) та жанрів європейської і української професійної академічної музики (опера, інструментальні, вокально-інструментальні твори). Доведено, що в мистецькій творчості М. Вериківський спирався на ґрунтовний музичний досвід, сформований його попередниками та старшими сучасниками. Здійснено періодизацію творчого шляху композитора, згідно з якою окреслено чотири творчі періоди. Основний критерій запропонованої періодизації слід сформулювати як певний «індекс-співвідношення» між художньо-естетичним ідеалом композитора та реальною можливістю його досягнення. Чотири творчі етапи відображають кардинально різний рівень такого співвідношення.

Найвищого рівня він досягає у 1923-1928 рр., протилежного – у 1948-1953 рр. Між цими двома полюсами творчого шляху митця і розвивалася парадигма національно-історичної тематики. Провідні особливості періодів:

Перший період (1896-1918) є часом становлення, формування життєвих і мистецьких пріоритетів. Несамодостатній у творчому відношенні, він тим не менше є надзвичайно важливим щодо виникнення двох головних захоплень усього життя М. Вериківського – національної історії та хорового виконавства. Співвідношення не досягає максимуму, але постійно зростає.

Другий період (1919-1930) став часом розквіту таланту композитора. Відносно ліберальні роки НЕПу зумовлювали серед іншого й можливість для вільного вибору творчих сюжетів, зокрема з історичного минулого України, що саме тоді стає головною площиною творчості. Співвідношення досягає максимального рівня, період у творчому плані можна вважати кульмінаційним.

Третій період (1930-1944) життя і творчості є значно складнішим у багатьох сферах діяльності. Відносна суспільна толерантність закінчилася, і разом із загальними змінами в СРСР на межі 1920-1930-х років з'явилися поняття «дожовтневий» та «післяжовтневий», що стали одним із ключових показників у визначенні лояльності або нелояльності митців до панівної ідеології. Хоча національно-історична образність постійно наявна у творчості митця, співвідношення має тенденцію до спаду.

У третьому та четвертому (1944-1962) періодах життя і творчості М. Вериківського з'являється антиномічне протиставлення національно-історичної та радянської образності. Твори останньої спрямованості — зокрема симфонічна панорама «Спортивне свято у Бершаді», Жовтнева і Травнева кантати – несуть у собі відчуття штучності, вимушеності, невідповідності художньому ідеалу композитора, що, безумовно, перебував у площині національно-історичної тематики. Постійна творча увага до неї мала наслідком події, кульмінацією яких став 1948 рік, коли М. Вериківського звинуватили у «відриві від сучасності» та «споглядальному замилюванні з минулого». Співвідношення досягає найнижчого рівня, маючи деяку тенденцію до зростання у другій половині 1950-х років. Доведено, що в мистецькій спадщині М. Вериківського національно-історична образність зберігає своє провідне значення в усіх чотирьох періодах творчості, у найголовнішому композитор залишився вірним своїм мистецьким та суспільним ідеалам.

3. Описано жанрово-стильову палітру спадщини М. Вериківського та визначено особливості використання принципу програмності як виразника парадигми національно-історичної тематики. У дисертації проаналізовано основні жанрові сфери творчості композитора, узагальнено жанрову репрезентацію втілення національно-історичної тематики. М. Вериківський працював у всіх основних музичних жанрових площинах – вокально-хоровій, музично-театральній та інструментальній. Музичні твори М. Вериківського репрезентують багатожанровість парадигми національно-історичної тематики. Вони охоплюють жанри, які митець уперше презентував в українській музичній культурі, – ораторія, симфонічна сюїта, балет.

Зазначено, що програмність у М. Вериківського, як глибинна властивість композиторського мислення, виявляється через різні принципи програмних рішень і спрямована на конкретизацію творчого задуму. Утілення програмності дало композитору змогу відобразити конкретно-історичний час та місцевість (наприклад, «Свитязьке озеро» чи «Авратинську височину», події 1241 чи 1774 років у фортепіанному циклі «Волинські акварелі»), образ видатного історичного діяча (симфонічна поема «Петро Конашевич-Сагайдачний»), символічність архаїчної інтонаційності (симфонічна сюїта «Веснянки»). Національно-історична програмність стає для митця засобом активізації у слухача змістовних асоціацій з колективною історичною пам'яттю українців. Звернення до програмності радянського змісту («Спортивне свято у Бершаді» та ін.) стало одним із проявів намагання композитора захиститися від голосливих звинувачень у надмірній увазі до історичної образності, викладених у постанові 1948 року. Це цілком корелюється з тим, що саме на межі 1940-1950-х років М. Вериківський загалом найменше працював у площині національно-історичної образності.

4. Обґрунтовано значення історико-культурних традицій Волині та мистецької аури міста Кременця, що стали головним чинником у виникненні зацікавленості композитора національно-історичною тематикою та значною мірою вплинули на його творчу і громадянську позицію. Саме у Кременці почала складатися творча співдружність Евтерпи та Клію –тих двох муз, «взаємодія» яких у майбутньому стала головною умовою формування парадигми національно-історичної тематики творчості Михайла Вериківського. У цьому і полягає ключове значення кременецького періоду – адже у ньому зародився імпульс того творчого злету, який продемонструвала композиторська і суспільна діяльність митця 1920-х років. У творчості композитора, таким чином, поступово сформувався потужний, багаторівневий краєзнавчо-етнографічний струмінь, що знайшов яскраве втілення в різних галузях діяльності М. Вериківського (твори, пов'язані з волинським історико-культурним ареалом, авторські концерти митця у Кременці, передача композитором та його родиною видань творів Кременецькому краєзнавчому музею та ін.).

5. Проаналізовано хорову фантазію «Гайдамаки», фортепіанний цикл «Волинські акварелі» та Концерт для фортепіано з оркестром як приклад утілення національно-історичної образності відповідно до різних періодів творчості композитора, різних жанрових сфер, різних аспектів парадигми національно-історичної тематики. З'ясовано, що хорова фантазія «Гайдамаки» – надзвичайно важливий для остаточного самовизначення композитора твір, взірць національно-історичної образності. Написаний ще у роки навчання, він став у кількох аспектах першим, а саме: початком провідної лінії творів, присвячених історії України, початком нового цілком самостійного етапу творчості та початком власної музичної шевченкіани композитора, яка згодом набула майстерного втілення у різних музичних жанрах.

З'ясовано, що своєрідною «історичною алузією», проекцією картин минулого на сучасні суспільно-історичні події стала яскраво образна фортепіанна сюїта «Волинські акварелі». Композитор писав цикл під час німецько-радянської війни, знаходячись далеко від України та Волині, але думками перебуваючи на своїй малій

Батьківщині, згадуючи і відтворюючи сторінки її славної історії. Це свідчило про глибоко усвідомлену ідентичність із національною історією та культурою України, насамперед із містом Кременець та волинським історико-культурним ареалом. Музика непрограмного твору М. Вериківського – Концерту для фортепіано з оркестром – підтверджує його належність до масиву композицій, об'єднаних національно-історичною тематикою, адже в його стилістиці та драматургії виразно виявляються прикмети відповідної образності. Опрацювання, дослідження та оркестровка фортепіанного концерту автором дисертації є поверненням українській музичній культурі раніше невідомого твору композитора, що стало одним із практичних здобутків наукового дослідження. Клавір концерту вперше презентовано на сторінках цієї роботи як нотний додаток, а оркестровку здійснено для подальшого концертного життя твору.

Доведено, що творчість Михайла Івановича Вериківського, передусім його твори національно-історичної образності, є величезним мистецьким надбанням вітчизняної національної культури. Вона потребує подальших ґрунтовних досліджень у різних аспектах мистецтвознавства, враховуючи наукову продуктивність парадигми національно-історичної тематики творчості М. Вериківського.

У дисертації не охоплено всього кола актуальних питань, пов'язаних із творчою спадщиною композитора. Заявлена тема має широкі можливості для подальшого наукового осмислення й розробки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кармазін А. Муза Клію в творчості М. Вериківського. *Київське музикознавство*: зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського ; Київський ін-т музики ім. Р. М. Глієра. Київ, 2009. Вип. 30. С. 53–62.

2. Кармазін А. Постать М. І. Вериківського в документах і матеріалах кременецького краєзнавчого музею. *Київське музикознавство* : зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського ; Київський ін-т музики ім. Р. М. Глієра. Київ, 2010. Вип. 31. С. 62–71.

3. Кармазін А. Михайло Вериківський і Модест Мусоргський: історико-стильові паралелі творчості. *Студії мистецтвознавчі: Театр. Музика. Кіно. Ч. I (29)* / Нац. акад. наук України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського ; гол. ред. Г. Скрипник. Київ, 2010. С. 15–22.

4. Кармазін А. Фортепіанний концерт М. І. Вериківського: роль і місце у творчості композитора. *Київське музикознавство*: зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського ; Київський ін-т музики ім. Р. М. Глієра. Київ, 2011. Вип. 39. С. 121–127.

5. Кармазін А. Історико-культурні традиції Волині та їх вплив на формування композиторської особистості М. І. Вериківського. *Музикознавчі студії інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського* : зб. наук. пр. Луцьк, 2012. Вип. 10. С. 359–368.

6. Кармазін А. Опера «Наймичка» Михайла Вериківського: особливості концепції. *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. Чайковського*. Вип. 105 : На скрижальх музичної історії: українська музика та

культурний процес. На пошану Маріанни Давидівни Копиці : зб. наук. ст. / ред.-упоряд. О. Г. Городецька. Київ, 2013. С. 292–302.

7. Кармазін А. Історія України у віддзеркаленні творчості Михайла Вериківського. *Вісник Львівського університету. Серія: «Мистецтво»*, Львів : Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2015. Вип. 16. Ч. 2. С. 12–19.

8. Кармазін А. Фортепианний концерт М. И. Вериковского: взгляд через 60 лет. *The scientific heritage*. Praha, 2014. Vol. 2. С. 287–294.

9. Кармазін А. Украинская национально-историческая тематика как приоритетное направление творчества М. Вериковского: культурологический аспект (на примете традиций Волыни и Кременца). *European Journal of Arts*. Vienna, 2015. Vol. 1. С. 21–24.

10. Кармазін А. Роль творческого наследия М. Вериковского в формировании национально-патриотического сознания учеников: актуальные вопросы современного художественного образования: Естественно-гуманитарные исследования. Краснодар : Академия знаний, 2015. Вып. 7 (1). С. 87–93.

11. Кармазін А. Музеї, присвячені спадщині М. Вериківського, — провідні осередки вивчення творчості композитора. *The scientific heritage*. Budapest, Hungary, 2017. Vol. 12 (12). С. 4–6.

12. Dubrovina I., Horash K., Karmazin A. Enlightening Activity of the Volhynian Lyceum as an Example of Pedagogical Dedication. *Czech-polish historical and pedagogical journal*. 2019. Vol. 2. P. 108–118.

АНОТАЦІЇ

Кармазін А. О. Національна історія в мистецьких образах як сутність композиторської творчості Михайла Вериківського. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Суми, 2021.

Дисертацію присвячено дослідженню творчого мислення М. Вериківського (1896-1962) та детермінованості його сутності національно-історичною тематикою. Актуальність теми роботи визначається, по-перше, введенням у науковий обіг поняття «парадигма національно-історичної тематики творчості М. Вериківського» і, по-друге, дослідженням вияву парадигми національно-історичної тематики творчості у мистецькому доробку композитора. Основний напрям дослідження визначено специфікою обраної теми: від періодизації творчого шляху Михайла Вериківського в контексті втілення національно-історичної тематики – до розгляду кантати «Гайдамаки», «Волинських акварелей», аналізу та оркестрування автором дисертації Концерту для фортепіано з оркестром.

Ключові слова: творчість Михайла Вериківського, парадигма, парадигма національно-історичної тематики, програмність, антиномічність, національно-історична образність.

Кармазин А. А. Национальная история в художественных образах как сущность композиторского творчества Михаила Вериковского. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.03 – Музыкальное искусство. – Сумской государственной педагогический университет имени А. С. Макаренко, Сумы, 2021.

Диссертация посвящена исследованию творческого мышления М. Вериковского (1896–1962) и детерминированности его сущности национально-исторической тематикой. Актуальность темы работы определяется, во-первых, введением в научный обиход понятия «парадигма национально-исторической тематики творчества М. Вериковского» и, во-вторых, исследованием проявления парадигмы национально-исторической тематики творчества в художественном наследии композитора. Основное направление исследования определяется спецификой избранной темы: от периодизации творческого пути Михаила Вериковского в контексте воплощения национально-исторической тематики – к рассмотрению кантаты «Гайдамаки», «Волынских акварелей», к анализу и оркестровке автором диссертации Концерта для фортепиано с оркестром.

Ключевые слова: творчество Михаила Вериковского, парадигма, парадигма национально-исторической тематики, программность, антиномичность, национально-историческая образность.

Karmazin A. O. The national history in artistic images as the essence of Mykhailo Verykivsky's composer creativity. – Manuscript.

The thesis for obtaining scientific degree of Candidate of Art Criticism in specialty 17.00.03 – Musical Art. Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Sumy, 2021.

The dissertation is devoted to the study of creative thinking of M. Verykivsky (1896-1962) and the determinism of its essence by national-historical themes. The relevance of the research topic is determined, firstly, by the introduction into scientific circulation of the concept "paradigm of national-historical themes of M. Verykivsky's work" and, secondly, by studying the manifestation of the paradigm of national-historical themes in the composer's work. The main direction of the research is determined by specifics of the chosen topic: from periodization of Mykhailo Verykivsky's creative path in the context of national-historical themes to orchestration by the author of the dissertation of Piano Concerto with orchestra, which fully allows to objectively assess the artist's work, his significant contribution to the national musical culture.

National-historical themes proved to be the core of a holistic synthesis of the composer's worldview and thinking, covering all genre layers of creativity. There was a gradual formation of the paradigm of national-historical themes of M. Verykivsky's work, in which the experience and traditions of predecessors and older contemporaries of the artist (M. Lysenko, M. Mussorgsky and K. Stetsenko) became one of the prerequisites for its creation. Family upbringing and artistic atmosphere of Kremenets were the starting point in the formation of the paradigm of national-historical themes of M. Verykivsky's work. The historical past of the Ukrainian people was for the composer a pervasive direction of creativity. The periodization of M. Verykivsky's creative path

allows us to trace the changes in the attitude to the history of Ukraine in general and to its reflection in works of art.

The basis of the paradigm of national-historical themes of M. Verykivsky's work is a set of his knowledge, values and beliefs, which determine the semantic concept of the formation of artistic image-thematic sphere. Its features: retrospectiveness of composer's thinking, the predominance of the past over the present and the future; awareness of the need to address national-historical issues in the difficult conditions of a totalitarian society; dominance of national-historical themes in all periods of creativity; embodiment of national-historical themes in all genre spheres, especially choral, opera and instrumental music; reliance on folklore, appeal to its archaic and autochthonous strata; programmatic thinking as a constant principle of full-fledged creative representation.

The choral fantasy "Haidamaky", the program cycle of piano pieces "Volyn watercolors" and the Concert for piano and orchestra are considered. These works, given the leading general importance in the artist's work, by their features embody various internal directions of the national-historical themes of the composer: "Volyn's" local lore and ethnography, of the author's musical Shevchenko and musical-instrumental direction in the purest "form".

Key words: creativity of Mykhailo Verykivsky, paradigm, paradigm of national-historical themes, programmaticity, antinomy, national-historical imagery.

Підписано до друку 02.02.2021. Формат 60×90/16. Гарн. News Times.
Друк ризогр. Папір офсет. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим.
Надруковано в редакційно-видавничому відділі
СумДПУ імені А. С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87